

Гульнар М. Байгожина¹, Бибигуль А. Досова^{1*},
Ержан С. Сыздыкбеков², Сая Т. Абеуова²

¹Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті, Қарағанды, Қазақстан;

²Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды, Қазақстан

(*Хат-хабарға жауапты автор. E-mail: dossovabibigul@gmail.com)

Көші-қонның гендерлік өлшемін зерттеудің тарихнамалық эволюциясы: библиометриялық динамика және тұжырымдамалық тәсілдер (1991–2025 жж.)

Мақалада 1991-2025-жылдар аралығында ағылшын тілінде жарияланған, көші-қонның гендерлік өлшеміне арналған ғылыми зерттеулердің даму динамикасы мен тұжырымдамалық эволюциясы талданды. Зерттеуге енгізілген ғылыми жарияланымдарды іздеу және іріктеу үшін *Google Scholar* ғылыми іздеу платформасы пайдаланылды. Зерттеудің өзектілігі гендерлік теңсіздік, көші-қонның феминизациясы, отбасылық рөлдердің трансформациясы және жаһандық еңбек нарығы құрылымының өзгеруі мәселелеріне ғылыми қызығушылықтың артуымен айқындалады. Қазіргі ғылыми дискурста көші-қон процестерін гендерлік айырмашылықтар мен әлеуметтік иерархиялардың өзара байланысы тұрғысынан қарастыру маңызды зерттеу бағытына айналды. Дәстүрлі көші-қон теорияларында көшіп-қонушы гендерлік бейтарап субъект ретінде қарастырылғанымен, іс жүзінде негізгі субъектте ер адам жұмыскер ретінде қабылданды. Мақалада осы дәстүрлі көзқарастан гендер, тап, этностық тиістілік, азаматтық мәртебе және әлеуметтік теңсіздіктің өзге де түрлерінің қиылысуына назар аударатын заманауи интерсекционалдық, трансұлттық және сыни тәсілдерге дейінгі ғылыми көзқарастардың эволюциясы талданды. Көші-қонның гендерлік теориясының дамуына елеулі үлес қосқан шетелдік зерттеушілердің еңбектеріне, гендерлік мейнстриминг тұжырымдамасын талдауға, сондай-ақ оны халықаралық ұйымдар мен ұлттық мемлекеттердің көші-қон саясатында жүзеге асырудың институционалдық шектеулеріне ерекше назар аударылады. Зерттеу нәтижесінде заманауи ғылымда әйелдер көші-қонның жеке қарастырудан гендерлік рөлдердің трансформациясын, еңбектің жаһандық гендерлік бөлінісін, трансұлттық қамқорлық пен кемсітушіліктің өзара қиылысатын түрлерін кешенді талдауға ауысу үрдісі анықталды. Көші-қон теориясында гендерлік өлшемнің ұзақ уақыт ескерілмеуі көші-қон саясатының тұжырымдамалық деңгейдегі гендерлік «соқырлығын» көрсететіні анықталды. Бұл мәселе институционалдық деңгейде де көрініс тауып, гендерлік теңдік саясатын іске асыру тетіктерінің тиімділігіне әсер етеді. Мақаланың практикалық маңызы зерттеу нәтижелерін гендерлік сезімтал көші-қон саясатын әзірлеуде, көшіп-қонушылардың құқықтарын қорғау тетіктерін жетілдіруде, сондай-ақ Қазақстандағы көші-қон процестерін қазіргі халықаралық ғылыми пікірталастар аясында одан әрі зерттеуде қолдану мүмкіндігімен айқындалады.

Кілт сөздер: көшіп-қону, «әйелдердің көшіп-қонуы», «көшіп-қонуды феминизациялау», көшіп-қонушы әйел, гендерлік өлшем, гендерлік мейнстриминг, интерсекционалды тәсіл, трансұлттық тәсіл.

Гульнар М. Байгожина¹, Бибигуль А. Досова¹, Ержан С. Сыздыкбеков², Сая Т. Абеуова²

¹Қарағандинский национальный исследовательский университет имени академика Е.А. Букетова, Караганда, Казахстан

²Қарағандинский университет Казпотребсоюза, Караганда, Казахстан

Историографическая эволюция изучения гендерного измерения миграции: библиометрическая динамика и концептуальные подходы (1991–2025 гг.)

В статье анализируются динамика развития и концептуальная эволюция англоязычных научных исследований, опубликованных в период с 1991 по 2025 год и посвящённых гендерному измерению миграции. Для поиска и отбора научных публикаций, включённых в исследование, использовалась научная поисковая платформа *Google Scholar*. Актуальность исследования обусловлена ростом научного интереса к проблемам гендерного неравенства, феминизации миграции, трансформации семейных ролей и изменения структуры глобального рынка труда. В современном научном дискурсе рассмотрение миграционных процессов с точки зрения взаимосвязи гендерных различий и социальных иерархий стало важным направлением исследований. Несмотря на то, что в традиционных теориях миграции мигрант рассматривался как гендерно-нейтральный субъект, на практике в качестве основного субъекта выступал мужчина-работник. В статье анализируется эволюция научных взглядов — от этого традиционного подхода к современным интерсекциональным,

транснациональным и критическим подходам, акцентирующим внимание на пересечении гендера, класса, этнической принадлежности, гражданского статуса и других форм социального неравенства. Особое внимание уделяется трудам зарубежных исследователей, внесших значительный вклад в развитие гендерной теории миграции, анализу концепции гендерного мейнстриминга, а также институциональным ограничениям её реализации в миграционной политике международных организаций и национальных государств. В результате исследования выявлена тенденция перехода современной науки от рассмотрения женской миграции как отдельного явления к комплексному анализу трансформации гендерных ролей, глобального гендерного разделения труда, транснациональной заботы и пересекающихся форм дискриминации. Установлено, что длительное игнорирование гендерного измерения в теории миграции свидетельствует о гендерной «слепоте» миграционной политики на концептуальном уровне. Эта проблема проявляется и на институциональном уровне, оказывая влияние на эффективность механизмов реализации политики гендерного равенства. Практическая значимость статьи определяется возможностью использования результатов исследования при разработке гендерно-чувствительной миграционной политики, совершенствовании механизмов защиты прав мигрантов, а также в дальнейшем изучении миграционных процессов в Казахстане в контексте современных международных научных дискуссий.

Ключевые слова: миграция, «женская миграция», «феминизация миграции», женщина-мигрантка, гендерное измерение, гендерный мейнстриминг, интерсекциональный подход, транснациональный подход.

Gulnar Baigozhina¹, Bibigul A. Dosova¹, Yerzhan S. Syzdykbekov², Saya T. Abeuova²

¹Buketov Karaganda National Research University, Karaganda, Kazakhstan;

²Karaganda University of Kazpotreboysuz, Karaganda, Kazakhstan

The Historiographical Evolution of Research on the Gender Dimension of Migration: Bibliometric Dynamics and Conceptual Approaches (1991–2025)

The article analyzes the dynamics and conceptual evolution of English-language research published between 1991 and 2025 on the gender dimension of migration. The Google Scholar academic search platform was used to identify and select the publications included in the study. The relevance of the research is determined by growing scholarly interest in gender inequality, the feminization of migration, the transformation of family roles, and changes in the structure of the global labor market. In contemporary academic discourse, examining migration processes through the interrelationship between gender differences and social hierarchies has become an important area of research. Although traditional migration theories treated migrants as gender-neutral subjects, in practice the male worker was regarded as the primary subject of migration. The article traces the evolution of scholarly perspectives from this traditional view to contemporary intersectional, transnational, and critical approaches that focus on the intersections of gender, class, ethnicity, citizenship status, and other forms of social inequality. Particular attention is paid to the works of international scholars who have made significant contributions to the development of gender theory in migration studies, the concept of gender mainstreaming, and the institutional limitations of its implementation in the migration policies of international organizations and nation-states. The study identifies a shift in contemporary scholarship from examining female migration as a separate phenomenon toward a more comprehensive analysis of the transformation of gender roles, the global gender division of labor, transnational care, and intersecting forms of discrimination. The long-standing neglect of the gender dimension in migration theory is shown to reflect gender «blindness» in migration policy at the conceptual level. This problem is also manifested at the institutional level and affects the effectiveness of mechanisms for implementing gender equality policies. The practical significance of the article lies in the potential application of its findings to the development of gender-sensitive migration policies, the improvement of mechanisms for protecting migrants' rights, and further research on migration processes in Kazakhstan within the context of contemporary international academic debates.

Keywords: migration, «female migration», «feminization of migration», female migrant, gender dimension, gender mainstreaming, intersectional approach, transnational approach.

Kipicne

Қазіргі заманда әлемде көші-қон үрдістері заманауи қоғамды дамытудың басты факторларының бірі. Көші-қонның гендерлік аспектілері зерттеушілердің ерекше назарын аударып отыр. XX ғасырдың соңынан бастап әлемде гендерлік аспектілерге және көші-қонның феминизациясына арналған ғылыми зерттеулердің тұрақты өсуі байқалады. Тарихи тұрғыдан әйелдердің көші-қон үдерістеріне қатысу көрсеткіштері ерлерге қарағанда төмен болды. Көші-қон үрдістері гендерлік

«нормаларға» сүйеніп құрылды, онда ерлер «еңбекші көшіп-қонушы», ал әйелдер — «көшіп-қонушылардың әйелдері» деп қарастырылды. Қазіргі уақытта әйелдердің өздері көші-қонның белсенді қатысушылары. Көші-қон саясатында гендерлік аспектінің ескерілмеуі көші-қон мәселелерін талдауда қазіргі заманғы үрдістердің назардан тыс қалуына әкелуі мүмкін. Сонымен қатар көші-қондағы гендерлік аспектіні есепке алу көші-қон бойынша болжамдардағы жүйелі қателіктердің алдын алу үшін шешуші мәнге ие.

Зерттеудің өзектілігі гендерлік көші-қон мәселелеріне қызығушылықтың артуымен және қарастырылып отырған тақырып бойынша тарихнаманың даму үдерісін талдау қажеттілігімен айқындалады. Ғылыми әдебиетте бұл үдеріс әйелдердің көші-қон үдерістерінің белсенді қатысушыларына айналуын сипаттайтын «көші-қонның феминизациясы» тұжырымдамасында көрініс тапқан. БҰҰ халықаралық көші-қон статистикасының соңғы деректеріне сәйкес, 2024-жылдың ортасындағы жағдай бойынша көшіп-қонушы әйелдердің үлесі шетелдік көшіп-қонушылардың жалпы санының 48 %-ын құрайды. Ғылыми жарияланымдардың айтарлықтай көп болуына қарамастан, гендерлік көші-қон динамикасын талдау тарих ғылымының маңызды міндеттерінің бірі болып қала береді.

Ал зерттеліп отырған мәселесінің тарихнамалық маңызы көші-қонның гендерлік өлшемін түсіндіретін ғылыми көзқарастардың уақыт өте өзгеруін айқындау қажеттілігімен байланысты. Бұл ретте мәселе жекелеген зерттеулерді сипаттаумен ғана шектелмейді, ғылыми дискурстың әйелдерді көші-қон үдерістерінің қосалқы қатысушысы ретінде қарастырудан оларды дербес әлеуметтік субъект ретінде мойындауға, одан әрі гендерді көші-қонды құрылымдайтын аналитикалық категория ретінде түсіндіруге қарай өзгеруін талдауды талап етеді. Осы тұрғыдан алғанда, көші-қонның гендерлік өлшемін зерттеу тарихнамасы ғылыми ұстанымдардың, зерттеу нысандарының және тұжырымдамалық тәсілдердің тарихи эволюциясын көрсетуге мүмкіндік береді.

Мақаланың мақсаты — 1991–2025-жылдар аралығындағы ағылшын тіліндегі ғылыми жарияланымдар негізінде көші-қонның гендерлік өлшемін зерттеудің библиометриялық динамикасы мен тарихнамалық эволюциясын талдау, оның негізгі даму кезеңдерін айқындау және әйелдер көші-қонын сипаттауға бағытталған алғашқы зерттеулерден гендерлік, трансұлттық және интерсекционалдық түсіндіру модельдеріне дейінгі тұжырымдамалық тәсілдердің өзгеру ерекшеліктерін анықтау.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы 1991–2025-жылдар аралығындағы ағылшын тіліндегі ғылыми жарияланымдар негізінде гендерлік көші-қон мәселелеріне ғылыми қызығушылықтың даму динамикасын және зерттеу тәсілдерінің тұжырымдамалық эволюциясын өзара байланыстыра талдаумен айқындалады.

Гендерлік көші-қонды зерттеу динамикасын анықтау және оның негізгі бағыттарын айқындау мақсатында *Google Scholar* ғылыми іздеу платформасында ағылшын тіліндегі ғылыми жарияланымдарды іздеу нәтижелеріне сандық талдау жүргізілді. *Google Scholar* платформасындағы мәліметтер іздеу нәтижелерінің тек шамамен алынған санын ғана көрсететінін атап өткен жөн. Сандық көрсеткіштерді қолдану сақтықты талап етеді, себебі нәтижелер пайдаланылатын іздеу параметрлері мен талдау әдіснамасына тәуелді [1]. Соған қарамастан, жарияланымдардың шамамен алынған санының өзі зерттеліп отырған мәселеге ғылыми қызығушылықтың жалпы динамикасын анықтауға мүмкіндік береді. Мақалада гендерлік көші-қон мәселесінің тұжырымдамалық дамуына елеулі үлес қосқан зерттеулерге контент-талдау қолданылды. Жүргізілген талдау гендерлік көші-қон мәселелері бойынша ғылыми зерттеулердің даму динамикасы мен негізгі бағыттарын зерделеуге бағытталған.

Материалдар және әдістер

Зерттеудің эмпириялық негізін 1991–2025-жылдар аралығында *Google Scholar* ғылыми іздеу платформасынан алынған ағылшын тіліндегі ғылыми жарияланымдар туралы сандық мәліметтер, сондай-ақ гендерлік көші-қон мәселесінің тұжырымдамалық дамуын сипаттайтын ғылыми еңбектер құрады. Зерттеудің хронологиялық шеңберін таңдау халықаралық қатынастардың биполярлық жүйесінің ыдырауымен және одан кейінгі жаһандану процестерінің күшеюімен байланысты. Бұл өзгерістер халықаралық көші-қон процестерінің ауқымы мен сипатына, сондай-ақ оларды ғылыми тұрғыдан зерттеудің жаңа бағыттарының қалыптасуына ықпал етті. *Google Scholar* платформасын таңдау оның ғылыми мақалаларды, монографияларды, кітап тарауларын, диссертациялар мен конференция материалдарын кеңінен қамтуымен негізделді.

Зерттеудің әдіснамалық негізін библиометриялық талдау элементтері мен тарихнамалық сапалық талдау құрайды. Атап айтқанда, тақырыпты зерттеу барысында сандық-динамикалық және салыстырмалы талдау, хронологиялық және кезеңдеу әдістері, сондай-ақ тарихнамалық контент-талдау әдістері қолданылды. Сандық-динамикалық талдау 1991–2025-жылдар аралығында гендерлік көші-қон мәселесіне деген ғылыми қызығушылықтың өзгеру динамикасын анықтауға мүмкіндік берді, ал, салыстырмалы талдау әдісі үш іздеу сұрауы бойынша алынған көрсеткіштердің өзгеру ерекшеліктерін анықтауға мүмкіндік тудырды. Хронологиялық және кезеңдеу әдістері арқылы ғылыми қызығушылық пен ғылыми көзқарастардың даму кезеңдері айқындалды. Ал тарихнамалық контент-талдау гендерлік көші-қонды зерттеудегі негізгі тақырыптар мен тұжырымдамалық тәсілдердің эволюциясын анықтау үшін пайдаланылды.

Ғылыми жарияланымдарды іздеу үшін «female migration» («әйелдер көші-қоны»), «feminization of migration» («көші-қонның феминизациясы») және «gender migration» («гендерлік көші-қон») түйінді сөз тіркестері пайдаланылды. Әрбір іздеу сұрауы бойынша 1991–2025-жылдар аралығындағы нәтижелердің шамамен алынған саны жылдар бойынша тіркелді. Алынған сандық мәліметтер үш іздеу сұрауы бойынша салыстырылып, олардың өзгеру динамикасын анықтау үшін қолданылды.

Зерттеудің сапалық бөлігінде гендерлік көші-қон мәселесінің тұжырымдамалық дамуына елеулі үлес қосқан ғылыми еңбектерге тарихнамалық контент-талдау жүргізілді. Талдау барысында ғылыми әдебиеттерде гендерлік өлшемнің түсіндірілу ерекшеліктеріне, негізгі зерттеу бағыттарының қалыптасуына және тұжырымдамалық тәсілдердің өзгеруіне назар аударылды. Ғылыми еңбектер хронологиялық тұрғыдан салыстырылып, дәстүрлі көші-қон теорияларынан гендерлік, интерсекционалдық және трансұлттық тәсілдерге дейінгі ғылыми көзқарастардың эволюциясы айқындалды.

Нәтижелері

Зерттеу нәтижелері 1991–2025-жылдар аралығында көші-қонның гендерлік өлшеміне арналған ғылыми зерттеулердің сандық жағынан едәуір өскенін және олардың мазмұндық бағыттарының біртіндеп күрделенгенін көрсетті. Зерттеу нәтижелері ғылыми жарияланымдар динамикасында бірнеше кезеңдік ерекшеліктің болғанын, сонымен қатар әйелдер көші-қонын жеке зерттеу нысаны ретінде қарастырудан гендерлік, трансұлттық және интерсекционалдық тәсілдерге қарай тұжырымдамалық ауысу жүргенін байқатады (1-кесте).

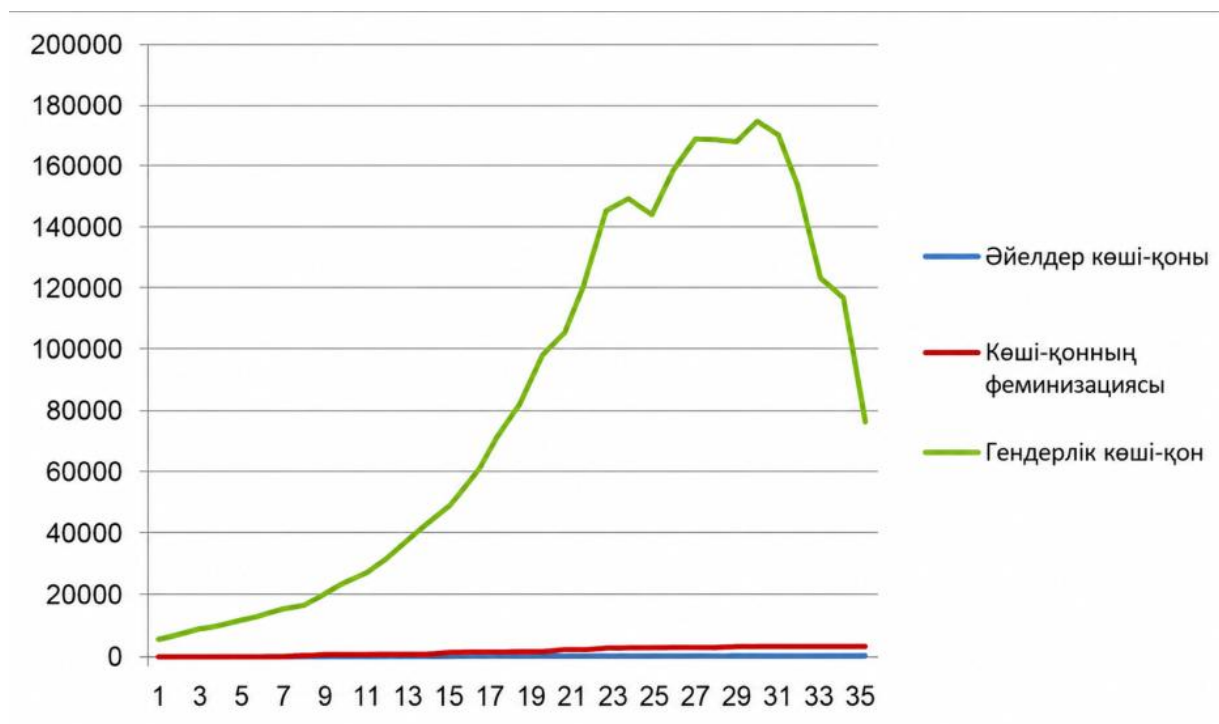
1 - кесте

Гендерлік көші-қон мәселесі бойынша Google Scholar іздеу нәтижелерінің динамикасы (1991–2025 жж.)

Жыл	Әйелдер көші-қоны	Көші-қонды феминизациялау	Гендерлік көші-қон	Жыл	Әйелдер көші-қоны	Көші-қонды феминизациялау	Гендерлік көші-қон
1991	113	236	5980	2009	745	1710	81100
1992	110	271	7020	2010	815	1850	96000
1993	135	365	8540	2011	891	1930	104000
1994	154	395	9530	2012	955	2160	121000
1995	180	427	11000	2013	1070	2530	145000
1996	163	485	12800	2014	1060	2550	149000
1997	209	536	14800	2015	1110	2410	143000
1998	210	690	16300	2016	1260	2770	158000
1999	238	734	18500	2017	1190	2800	169000
2000	300	812	22800	2018	1190	2790	169000
2001	372	929	25800	2019	1130	2910	168000
2002	371	1070	29800	2020	1190	2910	175000
2003	406	1010	34800	2021	1130	3200	171000
2004	473	1030	40100	2022	1140	3240	153000
2005	510	1210	45200	2023	1030	3110	123000
2006	604	1270	51000	2024	1050	3100	116000
2007	609	1330	59400	2025	1100	3310	76000
2008	683	1520	71400				

Ескертпе: кестені Google Scholar іздеу платформасының деректері негізінде құрастырған — авторлар.

Кестеден біз қарастыратын барлық үш бағыт бойынша жарияланымдар санының тұрақты өсуін байқаймыз. Осылайша, 1990-жылдардың басында әйелдердің көші-қонына арналған жарияланымдар саны төмен болған, яғни жылына 100 жарияланымға жуық, ал 2000-жылдардың ортасына қарай бұл көрсеткіш шамамен 10 есе өскен. Осындай үрдісті басқа екі іздеу сұрау бойынша да көруге болады. «gender migration» сұрауы бойынша ғылыми жарияланымдардың өсуі ерекше назар аудартты. Бұл көрсеткіш «female migration» және «feminization of migration» бойынша ғылыми еңбектер санына қарағанда елеулі жоғары. Бұл гендерлік тәсіл халықаралық зерттеулерде кеңінен қолданылатынын көрсетеді. Сонымен қатар 2010-жылдардан кейін жарияланымдар санының артуы интернет-басылымдардың дамуымен байланысты деп болжауға болады. Көптеген ғылыми журналдар өз веб-сайттарын құрып, бұл жарияланатын материалдар көлемінің ұлғаюына және олардың кең аудитория үшін қолжетімділігінің артуына ықпал етті. Жарияланымдар саны бойынша ең жоғары көрсеткіш 2020-жылы тіркелді, одан кейін осы тақырыпқа деген ғылыми қызығушылықтың біршама төмендеуі байқалады (1-сурет).

1-сурет. 1991-2025 жж. кезең бойынша ғылыми жарияланымдардың динамикасы

1-кестедегі сандық деректердің негізінде, зерттеудің осы саласына деген ғылыми қызығушылықты шартты түрде 3 кезеңге бөлуге болады: бірінші кезең — 1991-2000-жылдар; екінші кезең — 2000-2010; үшінші кезең — 2010-жылдан қазіргі уақытқа дейін. Бірінші кезең төмен жарияланымдық белсенділікпен сипатталады. Екінші кезеңде зерттелетін сұраққа ғылыми қызығушылықтың күрт өсуі орын алады. Барлық үш сұрау бойынша елеулі өсу байқалады. Бұл жалпы әйелдің рөліне, соның ішінде, көші-қон процестеріндегі рөліне деген назардың күшеюімен байланысты. Үшінші кезеңде «гендерлік көші-қонға» ғылыми қызығушылықтың күрт артуы байқалады. Зерттеушілер көші-қон призмасы арқылы теңсіздік, еңбек қатынастары, әлеуметтік рөлдер секілді тақырыптарға жиірек жүгінеді.

Осылайша сандық динамика ғылыми қызығушылықтың өсуін көрсетсе, тарихнамалық талдау бұл өсімнің зерттеу нысаны мен аналитикалық тәсілдердің сапалық өзгеруімен қатар жүргенін анықтауға мүмкіндік береді.

Дәлірек талдау жүргізу үшін «әйелдер көші-қоны» және «көші-қонды феминизациялау» мәселелері бойынша ғылыми жарияланымдардың «гендерлік көші-қон» тақырыбы бойынша жалпы зерттеулер жиымындағы үлесін көрсететін салыстырмалы көрсеткіштер есептелді. Есептеу әр жыл бойынша жеке-жеке «әйелдер көші-қоны» және «көші-қонның феминизациясы» бағыттарына қатысты жүргізілді. Мұны формула түрінде көрсетеміз:

1)

$$FMshare = \frac{FM}{GM} * 100$$

мұнда FMshare — әйелдер көші-қонының үлесі

FM — әйелдер көші-қоны

GM — гендерлік көші-қон

2)

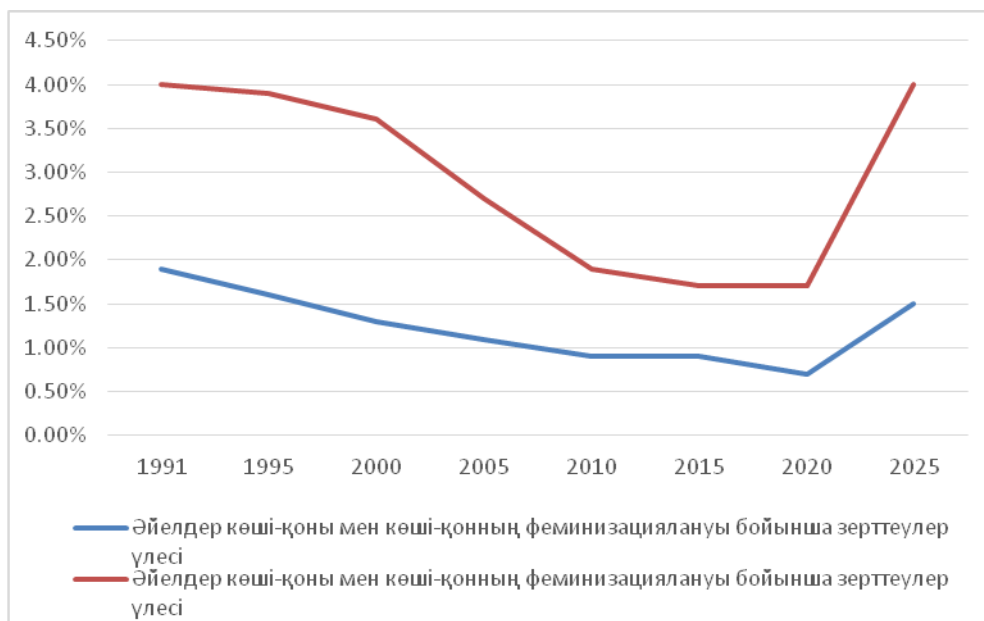
$$FemMshare = \frac{FemM}{GM} * 100$$

мұнда FemMshare — әйелдер көші-қонының үлесі

FemM — көші-қонды феминизациялау

GM — гендерлік көші-қон

Алынған деректер негізінде «әйелдер көші-қоны» және «көші-қонды феминизациялау» тақырыптары гендерлік зерттеулер ішінде қаншалықты орын алатынын көрсететін кесте сызылған болатын. «Әйелдер көші-қоны» сұрауы бойынша ғылыми жарияланымдар үлесінің төмендеуі зерттеушілік қызығушылықтың азаюын емес, керісінше тақырыптың кеңеюін және гендерлік тәсілдің институцияландырылуын көрсетуі мүмкін.

2-сурет. Әйелдер көші-қоны мен көші-қонның феминизациялануы бойынша зерттеулер үлесі (1991-2025)

Көші-қондағы гендерлік мәселе XX ғасырдың соңында белсенді зерттеле бастады. Бастапқыда көші-қон негізінен экономистер, демографтар және әлеуметтанушылар тарапынан қарастырылды.

Ұзақ уақыт бойы көші-қонның көптеген теориялары гендер мәселесін аналитикалық категория ретінде алып тастайтын парадигмалар аясында дамыды [2]. Гендерге қатысты мұндай «бейтараптылық», ең алдымен, көші-қонды тек экономикалық факторларға негізделген әмбебап рационалды шешім және әрекет ретінде дәстүрлі түрде тұрақты қабылдауға байланысты болды. Осындай логика шеңберінде көші-қонның гендерлік ерекшеліктері ескерілмей, негізгі фактор ретінде әдепкі түрде көшіп-қонушы ер адам танылды. Тек сирек жағдайларда гендерлік ерекшеліктер көші-қон мәнмәтінінде екінші реттік сипаттамалар ретінде қарастырылды.

Көші-қонның дәстүрлі теориялары көші-қонды еңбек нарығының және кірістер деңгейінің теңгерімсіздігі ретінде қарастырды. Осы модельдерде әйел дербес субъект ретінде іс жүзінде қарастырылмады. Бұл эмпирикалық олқылық қана емес, сонымен қатар терең орныққан әдістемелік ұстанымның көрінісі болды. Негізгі мәселе гендерлік «соқырлықтың» көші-қон теориясының

құрылымына тікелей енгізілуінде болды. Көшіп-қонушы әйел не ерекшелік, не «нормадан» ауытқу ретінде қарастырылды, ал «норма» болып көшіп-қонушы ер адам саналды. Көші-қон теориясының өзі білімнің патриархалдық моделін қайта өндіріп отырды.

Көші-қонды зерттеудегі дәстүрлі әдісті сынау 1980-жылдардан бастап М. Бойд, М. Мороквасич, С. Сассен және басқа секілді авторлардың жұмыстарынан басталды. М. Бойд әйелдер үй шаруашылығының мүшелері ретінде ғана емес, дербес экономикалық агенттер ретінде халықаралық көші-қонға белсенді қатысатынына алғаш болып назар аударды [3]. Автор әйелдер көші-қоны туралы эмпирикалық деректерді енгізді. Осы кезеңде көшіп-қонушы ер адамды норма ретінде қарастыратын мифтің бұзылуы басталды. Өз кезегінде М. Мороквасич әйелдердің еуропалық көші-қон ағындарындағы ролін ерекше атап өтіп, «автономды процес ретінде әйелдер көші-қоны» ұғымын енгізді [4]. С. Сассен жаһандануды феминизацияланған және төмен ақы төленетін еңбекке сұраныс қалыптастыратын үдеріс ретінде талдады [5].

1990-жылдардан бастап іргелі қозғалыс орын алды: гендер көші-қон процестерінің құрылымдық элементі ретінде қарастырыла бастады. Осы кезеңде көші-қонның теориялық базасына трансұлтшылдық тұжырымдамасы енгізілді. Осы мәнінде Э. Кофманның жұмысы ерекше орын алады, онда әйелдер көші-қоны еуропалық еңбек нарығы мәніндегі құрылымдық процесс ретінде талданады [6]. Э. Кофман зерттеуінің кемшілігі көші-қонды талдаудың еуроорталықтық ұстанымы.

Көші-қонды зерттеудің гендерлік әдісін жүйелеу 2000-жылдары айқын байқала бастады. К. Донато және Д. Габачча жұмыстары көші-қонның гендерлік талдауын зерттеудің дербес бағыты ретінде жүйелеуге арналды [7]. Осы кезеңде көші-қондағы әйелдерді сипаттамалық тұрғыдан талдаудан гендерді көші-қон ағындарын ұйымдастыру тетігі ретінде құрылымдық түсінуге көшу жүзеге асты. Алайда белгілі бір шектеулік сақталады: зерттеулердің басым бөлігі мемлекеттік және экономикалық құрылымдарға сұрақ қоймай, либералды парадигма шеңберінде қалады.

Көші-қонның гендерлік зерттеулерін дамытудағы негізгі теоретикалық бетбұрысы америкалық құқықтанушы және сыни нәсілдік теория зерттеушісі К. Креншоу әзірлеген интерсекционалдық тұжырымының пайда болуымен байланысты [8]. Ол кемсітушілік формаларының жеке-дара болмайтынын, керісінше, өзара қиылысып, осалдықтың жаңа құрылымдарын қалыптастыратынын көрсетеді.

Гендерлік тәсіл Б. Андерсон, П. Коллинс және С. Бильгенің көші-қон зерттеулерінің теориялық құрылымдарының орталық элементіне айналды. Атап айтқанда, Б. Андерсон үй еңбегінің жаһандық нарығы мәніндегі нәсілдік те, гендерлік стратификацияны талдайды [9]. Н. Юваль-Дэвис гендерлік тиесілікті жеке сезім ретінде емес, енгізудің және шығарудың саяси құрастырылатын тетік ретінде қарастырады [10]. Олай болса, гендер дербес әлеуметтік категория ретінде емес, тиістілік пен енгізуді саяси ұйымдастыру тетігі ретінде қарастырылады.

Гендерлік тәсіл шеңберінде П. Коллинз және С. Бильгенің зерттеулері ерекше орын алады, олар гендерлік аспектіні жеке-дара емес, нәсілдік құрылым, экономикалық жағдай, көші-қон мәртебесі және тіпті отаршылдық мұра ретінде талдайды [11]. Ұсынылатын модельдің күрделілігіне қарамастан, олардың зерттеулері көші-қон зерттеулері үшін жоғары түсіндірмелік әлеуетімен ерекшеленеді. Зерттеушілер көшіп-қонушы әйелдердің әр түрлі топтары кемсітушіліктің түрлі формаларына неге тап болатыны және формальды теңдік нәтижесінен құрылымдық теңсіздікті жоя алмайтыны деген сұрақтарға жауап береді.

Барлық жағдайларда гендерлік тәсіл тек қатысып қана қоймай, көші-қонды талдаудың іргелі элементі. Алайда интерсекционалдық тәсіл көші-қонды түсінуді едәуір күрделендіреді, өйткені, тәжірибеде келесі аналитикалық модельді іске асыру мәселесіне тап болады: мемлекеттер және халықаралық ұйымдар көші-қон саясатындағы теңсіздіктің көп қатпарлы формаларын сирек ескереді.

1990-жылдың соңынан бастап, гендерлік өлшем халықаралық саясатта гендерлік саясатты тек әйелдерге ғана бағытталған дербес бағыт ретінде түсінуден бас тартуды болжайтын гендерлік мейнстрим тұжырымы арқылы институттандырылады. Гендерлік талдауды мемлекеттік басқарудың барлық салаларына біріктіру, әйелдер еңбек көші-қонының ерекшелігін есепке алу, көшіп-қонушы әйелдерді қанаудан қорғауды жүзеге асыру, еңбек нарығының гендерлік сегрегациясына талдау жасау, әлеуметтік қызметтерге қолжетімділікті кеңейту, гендерлік индикаторларды көші-қон статистикасына қосу ұсынылды.

Алайда 2000-жылдардың өзінде зерттеушілердің елеулі бөлігі гендерлік мейнстрим тұжырымдамасын қатаң сынға ала бастады. Зерттеулер мейнстрим жиі бюрократиялық рәсімділікке айналатынын көрсетеді. Бұл туралы Э. Прюгль жазып, гендерлік мейнстриминг көбінесе немқұрайлы

есептерді дайындаумен және гендерлік терминологияны енгізумен ғана шектеледі [12]. Сонымен қатар билік пен ресурстарды таратудың нақты тетіктері іс жүзінде өзгермейді. Осыған ұқсас көзқарасты Ф. Уильямс та қолдап, гендер саясатқа билік құрылымын өзгертпей енгізілетінін атап өтеді [13]. С. Баден формальды институционалдық өзгерістер жағдайында ресурстарды қайта бөлудің болмауына назар аударады [14].

2000-жылдардың басынан бастап гендерлік мейнстримингтің шектеулілігіне қатысты сын аясында көші-қондағы биліктің құрылымдық табиғатын түсіндіруге ұмтылатын сыни феминистік зерттеулер қалыптасты. Гендерлік көші-қон талдауының дамуына американдық зерттеушілер С. Махлер мен П. Пессар елеулі үлес қосты. Олардың еңбектерінде гендер көші-қон жағдайындағы ресурстарға қолжетімділікті, еңбек түрін және әлеуметтік мобильділікті айқындайтын фактор ретінде қарастырылады [15]. Авторлар гендерді көшіп-қонушының қосымша сипаттамасы ретінде емес, көші-қон үдерістерін ұйымдастыратын іргелі қағидаты ретінде қарастыруды ұсынды. С. Махлер мен П. Пессар гендерлік талдаудың кеңейтілген тәсілін енгізіп, оның көші-қон себептерін, мобильділік стратегияларын, еңбек бөлінісін, әлеуметтік интеграция тетіктерін және қабылдаушы қоғамдағы мигранттардың орнын қалыптастыратынын көрсетті. Сонымен қатар олар көші-қон гендерлік теңсіздікті күшейтіп қана қоймай, дәстүрлі гендерлік рөлдердің түрлендіруіне де әсер ететінін дәлелдеді.

Гендерлік көші-қон талдауының дамуына британдық зерттеушілер Э. Кофман және П. Рагхурам маңызды үлес қосты [16]. Олардың зерттеулері әйелдер көші-қонының жекелеген аспектілерін қарастырудан жаһандық көші-қон жүйесін бастапқыдан-ақ гендерлік тұрғыдан құрылымдалған құбылыс ретінде түсінуге өтудегі негізгі кезеңдердің біріне айналды. Зерттеушілер көші-қонның гендерлік бейтарап процесс еместігін көрсетеді, себебі көшіп-қонушылардың әртүрлі санаттары әлемдік экономикаға әртүрлі жолмен тартылады: ерлер мен әйелдер еңбек нарығының әртүрлі секторларында шоғырланады, мемлекеттер ерлер мен әйелдерге қатысты әртүрлі көші-қон саясатын жүргізеді, ал жаһандық еңбек нарығы гендерлік сегрегацияны қайта өндіреді.

Э. Кофман және П. Рагхурам жаһандану жағдайында мемлекеттер арасында еңбектің тұрақты қайта таратылуы орын алатынын атап өтеді, онда көшіп-қонушы әйелдер әсіресе үй күтімі, қызмет көрсету саласы, медициналық және әлеуметтік күтім, жұмыспен ресми емес қамтылу және төмен жалақылы сервистік секторына белсенді түрде тартылады. Авторлар жаһандық Солтүстік елдерінің экономикалық дамуы көбіне жаһандық Оңтүстік елдерінен келген көшіп-қонушы әйелдердің арзан еңбегіне сүйенетінін көрсетеді. Олардың ойларына, мемлекеттік көші-қон саясатының өзі гендерлік стратификацияны қайта өндіреді [16].

Осыған ұқсас көзқарасты Н. Пайпер де ұстанады [17]. Н. Пайпердің еңбектері алғашқы авторлар қалыптастырған көші-қонның гендерлік теориясын дамытуды жалғастырады. Оның тәсілінің орталық түсінігі — «стратификацияның гендерлік осьтері» (gendered axes of stratification) тұжырымы. Осы ретте Н. Пайпер көшіп-қонушыларды экономиканың әр түрлі секторлары және әлеуметтік иерархияның деңгейлері бойынша таратудың тұрақты жүйесін түсінеді, онда гендер әлеуметтік таратудың негізгі тетіктерінің бірі.

Интерсекционалды және трансұлттық тәсілдер шеңберінде барлық авторларды көші-қон зерттеулерінің сыни бағытын біріктіріп, онда олар көші-қонның дәстүрлі гендерлік-бейтарап моделіне қарсы шығады. Сонымен қатар жалпы теориялық негізге қарамастан, олардың өзіндік ерекшеліктері мен айырмашылықтары бар. Атап айтқанда Н. Пайпердің тәсілі әлемдік көші-қон жүйесінің тұрақты гендерлік стратификацияны қалай қалыптастыратынына және әйелдерді әлемдік экономиканың осал секторларында белгілі бір экономикалық тауашаларда бекітетініне ерекше назар аударады. С. Махле және П. Пессар, өз кезектерінде, отбасы ішіндегі билікті, гендерлік рөлдердің түрленуін және макродеңгейдегі көші-қон тәжірибесін көбірек талдайды [15]. Э. Кофман және П. Рагхурам болса, еңбектің халықаралық бөлінуін гендеризациялауға және жаһандық экономика оған қалай құрылатынына ерекше назар аударады [16].

Олай болса, С. Махлер, П. Пессар, Э. Кофман, П. Рагхурам және Н. Пайпердің зерттеулері көші-қонның заманауи түсінігін елеулі түрлендіріп, көші-қон процестері гендерлі-бейтарап емес екендігін көрсетеді. Керісінше, көші-қон әлеуметтік қатынастар мен билік құрылымдарының жүйесін білдіреді, онда гендер ресурстарды, мүмкіндіктер және әлеуметтік осалдықты бөлудің негізгі тетіктерінің бірі. Авторлар көшіп-қонушылардың жағдайы экономикалық факторлармен ғана емес, гендердің, кластың, этностың, азаматтықтың және көші-қон мәртебесінің қиылысуымен анықталатынын көрсетті. Бұл

көшіп-қонушылар әйелдерінің жекелеген топтарын талдаудан жаһандық теңсіздіктің құрылымдық тетіктерін зерттеуге өтуге мүмкіндік берді.

Гендерлік көші-қон бойынша зерттеулер бірнеше еңбектен басталып, көші-қон процестерінің көптеген аспектілерін түсінуге елеулі үлес қосқан жүздеген мың зерттеулерге дейінгі даму жолынан өтті. Жалпы алғанда, жүргізілген библиографиялық талдауға сәйкес, біз кешенді гендерлік тәсілдің қалыптасқанын байқаймыз. Алайда әдебиеттер көлемінің ауқымдылығына қарамастан, қолда бар зерттеулер фрагменттік болып қала береді [18].

Жүргізілген тарихнамалық талдау көші-қонның гендерлік өлшемін зерттеудің эволюциясы ғылыми жарияланымдар санының өсуімен ғана шектелмегенін көрсетеді. Негізгі өзгеріс зерттеу логикасы мен аналитикалық категориялардың мазмұнында орын алды. Алғашқы кезеңде әйелдерді көші-қон зерттеулеріне дербес әлеуметтік топ ретінде енгізу басым болса, кейін гендер көші-қон үдерістерін, еңбек бөлінісін, әлеуметтік рөлдерді және ресурстарға қолжетімділікті құрылымдайтын фактор ретінде қарастырыла бастады. Кейінгі зерттеулерде бұл бағыт интерсекционалдық және трансұлттық тәсілдер арқылы тереңдетіліп, гендер таптық, этностық, азаматтық және көші-қон мәртебесімен өзара байланыста талданды. Сондықтан жарияланымдық белсенділіктің өсуі мен ғылыми тұжырымдамалардың эволюциясын өзара байланысты, бірақ мазмұны жағынан бірдей емес екі үдеріс ретінде қарастырған жөн.

Талқылау

Көші-қон процестері едәуір дәрежеде гендерлік факторларға байланысты [18]. Зерттеушілер әйелдер көші-қоны саласындағы зерттеулердің бірнеше даму кезеңдерін атап өтеді. 1970-жылдардың ортасына дейін, әйелдер көші-қоны арнайы зерттеу нысаны болған жоқ. Жалпы қабылданған көзқарас бойынша, көшіп қону туралы шешімін ер адам қабылдайды, әйелі мен балалары тек оның артынан ереді [19; 306]. Осылайша, С. Педраза 1990-жылға дейін көшіп-қонушының бейіні жас, қаржылық ынталандырылған ер адам ретінде сипатталғанын атап кету керек... ал АҚШ-қа заңды көші-қон көшіп-қонушы әйелдер саны көшіп-қонушы ерлердің санынан басым болғанын көрсетеді [19; 304]. Гендер туған кезде анықталатын тұрақты категория ретінде қарастырылды. Ғалымдар бұл кезеңді «add women and stir» (авторлар аудармасы — «әйелдерді қосып, араластырыңыз») тәсілі деп атады [20]. Бұл кезең әйелдерді көші-қон зерттеулеріне біріктірудің алғаш талпыныстарымен байланысты. Осы тәсілдің кемшілігі әйелдерді бұрыннан қалыптасқан зерттеулерге тек механикалық түрде енгізуі. Соған қарамастан, зерттеушілер әйелдер мен ерлердің көшіп-қону тәжірибесінің айырмашылықтарын алғаш рет талдайды, бұл гендерлік көші-қонның теориялық негізінің одан әрі дамуына арқау болады.

Зерттеушілік қызығушылық 1980-жылдың соңында, яғни 1990-жылы өзгере бастады. Осы жылдарда сенімді ғылыми журналдарда көші-қондағы гендерлік айырмашылықтарға арналған арнайы шығарылымдар пайда бола бастады. Жұмыс күшінің құрамындағы көшіп-қонушы әйелдер зерттеудің басты объектілері болатын жарияланымдар пайда болды. Ғалымдар көші-қондағы ерлердің жоғары үлесіне қарамастан, әйелдер үй қызметшілері ретінде жұмыс күшін қалыптастыруға елеулі үлес қосқанын атап көрсетеді [21]. Сонымен бірге зерттеушілердің басты назары көші-қоннан кейінгі кезеңде аударылды [19]. Көші-қонды гендерлік өлшеміне арналған басты зерттеулердің бірі М. Мороквасичтің «Birds of passage are also women» (1984 ж.) еңбегі, онда әйелдердің көші-қондағы рөлі туралы мәселесі көтерілді [4]. М. Мороквасич көші-қонды зерттеген кезде гендерді негізгі аналитикалық фактор ретінде қарастыру қажет деп сендіреді. Әйелдер отбасының коса жүретін мүшелері емес, көші-қонның дербес субъектілері.

1990-жылдың соңынан бастап (шартты екінші кезең 2000-2010 жылдар) ғылыми жарияланымдарда және зерттеулерде «көші-қонды феминизациялау» термині кеңінен пайдалана бастады [19]. Көші-қон мәнісінде қолданылатын «феминизация» терминінің бірнеше анықтамалары бар. Кейбір зерттеушілер осы терминді көшіп-қонушы әйелдер үлесінің өсуін белгілеу немесе көшіп-қонушы әйелдер рөлдерінің өзгеруін сипаттау үшін қолданды. Зерттеудің әр түрлі салаларындағы зерттеушілер де «феминизацияны» түрліше зерттейді. Осылайша, егер әлеуметтанушылар оны жыныстардың қатынастарын талдау ретінде қарастырса, тарихшылар «әйелдер пайызы» көрсеткішін ұзақ уақыт аралығындағы гендерлік құрамдағы өзгерістерді сипаттау үшін қолданады [22]. Дәл осы кезеңде (2000-2010) зерттеушілердің назары көші-қондағы әйелдерді зерттеуден гендерлік көші-қон ағындарын қалыптастыратын факторларды талдауға ауысты. Осылайша әйелдердің көшу туралы шешімін қабылдауларына бірнеше фактор әсер етеді. Көші-

қонның жаңа классикалық теорияларына сәйкес, қабылдайтын және жіберетін елдер арасындағы жалақылардағы айырмашылықтар көшіп-қону туралы шешіміне әсер етеді. Алайда, бұл теориялар арнайы факторларды, соның ішінде, әйелдердің көші-қонына әсер ететін гендерлік факторларды ескермейді. Мысалы олар гендерлік кемсітушілік, әйелдердің білім алу және жұмысқа орналасуға ықылас факторларын ескермейді. Зерттеушілердің көпшілігінің пікірі бойынша, әйелдер көші-қонының басты себебі еңбек көші-қоны [23; 4], ол өз кезегінде әйелдің әлеуметтік-экономикалық рөліне әсер етеді. Әйелдердің эмиграциясы азырақ дамыған экономикалардың өзіндік ерекшелігі болды. Әлемдік экономикалық қайта құрылымдау қызмет көрсету және үйдегі күтім саласында әйелдер еңбегіне сұранысты үлкейтті. Бұл «қамқордың жаһанды тізбесі» феноменінің қалыптасуына әкелді [24; 178]. Зерттеуші А.Р. Хохшильд өз тұжырымдамасында әйел бағушы, үйдегі қызметші әйел немесе ауруды күтуші әйел болып жұмыс істеу үшін неғұрлым дамыған елге көшу жағдайын сипаттады. Бұл ретте көшіп-қонушы әйел өз отбасы мүшелеріне күтім жасау міндеттерін басқа отбасы мүшелеріне немесе жалдамалы қызметкерлерге тапсырады, осылайша жаһандық деңгейде өзара байланысқан қамқорлық тәжірибелерінің тізбегін қалыптастырады [25]. Осы тәсіл шеңберінде көші-қон жұмыс күшінің ауыстырылуы ретінде ғана емес, отбасылық міндеттердің қайта бөліну процесі ретінде де қарастырылады. Олай болса, бұл тұжырымдама әлемдік экономиканың күтім және үй еңбегі саласындағы көшіп-қонушы әйелдердің еңбегіне де сүйенетінін көрсетеді. Сонымен қатар ғылыми әдебиетте «жаһандық қалалар мен күн көру циклдері» тұжырымдамасы дамыды. Бұл бағыттың дамуына америкалық әлеуметтанушы-экономист С. Сассен маңызды үлес қосты. Зерттеуші әйелдер көші-қонын жаһандық экономикалық қайта құрылымдау призмасы арқылы зерттеуді ұсынды. Осылайша «жаһандық қалалардың» қалыптасуы жалақысы төмен болатын қызметкерлерге, әсіресе, күтім және үйдегі жұмыс саласындағы сұраныспен бірге жүреді. Көшіп-қонушы әйелдер осы жүйенің әрекет етуін қамтамасыз ететін жұмыс күші болады [23; 4]. С. Сассен «күн көру циклі» ұғымын енгізді [23; 4], онда ол әйелдердің оңтүстіктен солтүстікке көшіп қонуын білдіреді. Көшіп-қонушы әйелдер жоғары сұранысқа қарамастан төмен жалақы алады. Соған қарамастан, тұрақты ақылы жұмыс жеке тәуелсіздігіне ықпал етіп, гендерлік қатынастарға әсер етеді. Көшіп-қонушы әйелдер отбасылық бюджетке көбірек бақылау алып, ер адамдардан үй шаруашылығына қатысуды талап ете алады [23; 6-7]. Осылайша, қабылдаушы ел арзан жұмыс күшіне ие болса, жіберуші ел ақша аударымдарынан табыс алады. Көшіп-қонушы әйел енді ер адамнан тәуелді болмай, өзін және отбасын өз бетінше қамтамасыз етуге қабілетті болады.

Гендерлік зерттеулердің дамуына қатысты теориялық бетбұрысты да екінші кезеңге жатқызуға болады. Көші-қон процестерінде гендердің рөлін қайта пайымдау процесі басталады. П. Хондагней-Сатело гендерді «көші-қонның конститутивті элементі» ретінде қарастыру қажет екенін атап өтеді, яғни гендер көші-қонмен байланысты әртүрлі тәжірибелерге, сәйкестікке және институттарға қалай енетінін түсіндіреді. Зерттеу назары «көші-қонды феминизациялауды» зерттеуден жалпы гендерлік талдауға ауысады [26]. Сонымен қатар ғалымдар ерлерді де гендерлік тұрғыдан шартталған акторлар ретінде қарастыра бастайды.

Көші-қонға гендерлік тәсілдің қалыптасуын 2010-жылдан бастап қазіргі уақытқа дейін жатқызуға болады. 2010-жылдан кейінгі зерттеулер анағұрлым кешенді және пәнаралық сипат ала бастады. Осы кезеңде зерттеушілер әйелдердің көші-қон ағындарына қатысудың сандық талдауынан бас тартып, гендерлік теңсіздікпен байланысты мәселелерге көбірек назар аударады. Гендерлік көші-қон теңсіздіктің әртүрлі түрлерінің қиылысу призмасы арқылы талданады. Р.С. Парренас гендерді нәсіл, этникалық тиістілік, құқықтық мәртебе және т.б. ұғымдармен бірге талдайды [27]. Көшіп-қонушы әйелдердің осалдығы, еңбек нарықтарында қанау, көшіп-қонушы әйелдердің құқықтарын қорғау мәселелері белсенді зерттеліп келеді. Халықаралық көші-қон ұйымымен жарияланатын әлеуметтік зерттеулер мен есептер пайда болады.

Google Scholar деректерінде байқалған жарияланымдық динамика гендерлік көші-қон мәселесіне ғылыми қызығушылықтың ұзақ мерзімді өзгерісін жанама түрде сипаттауға мүмкіндік береді. Алайда жарияланымдар санының артуы ғылыми парадигмалардың мазмұндық өзгерісін өздігінен түсіндіре алмайды. Осы себепті зерттеуде библиометриялық динамика тарихнамалық контент-талдаумен ұштастырылды. Сандық көрсеткіштер зерттеушілік қызығушылықтың жалпы бағытын көрсету үшін пайдаланылса, сапалық тарихнамалық талдау ғылыми ұғымдардың, проблемалық бағыттардың және тұжырымдамалық тәсілдердің өзгеру мазмұнын ашуға бағытталды. Осы екі әдісті ұштастыру көші-қонның гендерлік өлшемін зерттеудің сандық кеңеюі мен сапалық трансформациясын біртұтас тарихи үдеріс аясында қарастыруға мүмкіндік берді.

Қорытынды

Олай болса, 1991-2025-жылдар кезеңіндегі *Google Scholar* деректер қорындағы ғылыми жарияланымдарды библиографиялық талдау көші-қонды зерттеудегі гендерлік тәсілдің дамуы бірнеше кезеңде өткенін көрсетеді. Шартты түрде үш кезеңге бөліп, ерте кезеңде гендер көші-қон зерттеулеріне әйелдерді жай ғана енгізу арқылы қарастырылғаны анықталды, ал талдау негізінен әйелдер мен ерлерді салыстырумен шектелді. Кейіннен 1990-жылдардың басында ғылыми дискурс өзгерді. Әйелдердің еңбек көші-қонындағы рөлін талдайтын жарияланымдар саны артты. Зерттеушілер әйелдердің жұмыс күшін қалыптастыруға және толықтыруға елеулі үлес қосатынын анықтады. Сонымен қатар көші-қон олардың экономикалық және әлеуметтік дербестігінің артуына ықпал ететін фактор ретінде қарастырыла бастады, бұл дәстүрлі гендерлік рөлдердің өзгеруіне алып келді.

Тарихнамалық талдау көші-қон зерттеулерінің эволюциясын: гендерді толық ескермеуден заманауи интерсекционалды теорияларға дейінгі эволюциясын көрсетеді. Көші-қон теориясында гендерді ұзақ уақыт елемеу тұжырымдамалық деңгейде көші-қон саясатының гендерлік «соқырлығын» көрсетеді, бұл өз кезегінде институционалдық деңгейде — гендерлік теңдіктің ресми саясатынан көрініс табады.

Қаржыландыру

Мақаланы Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым комитеті қаржыландырды (№ AP26103509 «Қазақстандағы сыртқы көші-қон мен мигранттардың бейімделуінің гендерлік аспектісі» гранты)

Әдебиеттер тізімі

- 1 Wallin, J.A. (2005). Bibliometric methods: pitfalls and possibilities. *Basic & Clinical Pharmacology & Toxicology*, 97(5), 261–275. https://doi.org/10.1111/j.1742-7843.2005.pto_139.x
- 2 Castles, S., Miller M. J., & Giuseppe Ammendola (2005). The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World. *American Foreign Policy Interests: The Journal of the National Committee on American Foreign Policy*, 27:6, 537–542. <https://doi.org/10.1080/10803920500434037>
- 3 Boyd, M. (1984). At a Disadvantage: The Occupational Attainments of Foreign Born Women in Canada. *International Migration Review*, 18(4, Special Issue: Women in Migration), 1091–1119. <https://doi.org/10.1177/019791838401800410>
- 4 Morokvasic, M. (1984). Birds of passage are also women. *International Migration Review*, 18(4), 886–907. <https://doi.org/10.1177/019791838401800402>
- 5 Sassen, S. (2000). Women's burden: Counter-geographies of globalization. *Journal of International Affairs*, 53(2), 503–524.
- 6 Kofman, E. (1999). Female «Birds of Passage» a Decade Later: Gender and Immigration in the European Union. *International Migration Review*, 33(2), 269–299. <https://doi.org/10.1177/0197918399033002017>
- 7 Donato, K.M., Gabaccia, D., Holdaway, J., Manalansan, M.IV., & Pessar, P.R. (2006). A Glass Half Full? Gender in Migration Studies. *International Migration Review*, 40(1), 3–26. <https://doi.org/10.1111/j.1747-7379.2006.00001.x>
- 8 Crenshaw, K. (1989). Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics. *University of Chicago Legal Forum*, 1989, Article 8. Retrieved from <https://chicagounbound.uchicago.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1052&context=uclf>
- 9 Anderson, B. (2000). *Doing the Dirty Work? The Global Politics of Domestic Labour*. London: Zed Books
- 10 Yuval-Davis, N. (2011). *The Politics of Belonging*. London: Sage.
- 11 Collins, P.H., & Bilge. (2016). *Intersectionality*. Malden, MA: Polity Press.
- 12 Prügl, E. (2011). Diversity Management and Gender Mainstreaming as Technologies of Government. *Politics & Gender*, 7(1), 71–89. <https://doi.org/10.1017/S1743923X10000565>
- 13 Williams, F. (2010). Migration and Care: Themes, Concepts and Challenges. *Social Policy and Society*, 9(3), 385–396.
- 14 Reeves, H., & Baden, S. (2000). Gender and development: Concepts and definitions. Report prepared for the Department for International Development (DFID) for its gender mainstreaming intranet resource, Institute of Development Studies, BRIDGE report Number 55, Brighton. archive.ids.ac.uk. Retrieved from https://archive.ids.ac.uk/bridge/bridge-publications/reports/document/A52825.html?utm_source=chatgpt.com
- 15 Mahler, S.J., & Pessar, P.R. (2006). Gender Matters: Ethnographers Bring Gender from the Periphery toward the Core of Migration Studies. *International Migration Review*, 40(1), 27–63.
- 16 Kofman, E., & Raghuram, P. (2006). Gender and global labour migrations: Incorporating skilled workers. www.researchgate.net. Retrieved from <https://www.researchgate.net/profile/Parvati->

[Raghuram/publication/42789631_Gender_and_Global_Labour_Migrations_Incorporating_Skilled_Workers/links/67caaedabab3d32d843f8312/Gender-and-Global-Labour-Migrations-Incorporating-Skilled-Workers.pdf](https://www.researchgate.net/publication/42789631_Gender_and_Global_Labour_Migrations_Incorporating_Skilled_Workers/links/67caaedabab3d32d843f8312/Gender-and-Global-Labour-Migrations-Incorporating-Skilled-Workers.pdf)

17 Piper, N. (2008). International Migration and Gendered Axes of Stratification: Introduction. In N. Piper (Ed.), *New Perspectives on Gender and Migration: Livelihood, Rights and Entitlements* (pp. 1–18). New York: Routledge. Retrieved from https://www.routledge.com/New-Perspectives-on-Gender-and-Migration-Livelihood-Rights-and-Entitlements/Piper/p/book/9780415874496?utm_source=chatgpt.com

18 Anastasiadou, A., Kim, J., etc. (2024). Gender Differences in the Migration Process: A Narrative Literature Review. *Population and Development Review*, 50, 961–996. <https://doi.org/10.1111/padr.12677>

19 Pedraza, S. (1991). Women and Migration: The Social Consequences of Gender. *Annual Review of Sociology*, 17, 303–325.

20 Nawyn, S.J. (2010). Gender and Migration: Integrating Feminist Theory into Migration Studies. *Sociology Compass*, 4/9, 749–765 <https://doi.org/10.1111/j.1751-9020.2010.00318.x>

21 Kofman, E., Phizacklea, A., Raghuram, P., & Sales, R. (2000). *Gender and International Migration in Europe: Employment, Welfare and Politics*. London and New York: Routledge

22 Donato, K.M., & Gabbacia, G. (2016). The Global Feminization of Migration: Past, Present, and Future. *www.migrationpolicy.org*. Retrieved from <https://www.migrationpolicy.org/article/global-feminization-migration-past-present-and-future>

23 Sassen, S. Strategic instantiations of gendering: global cities and survival circuits. *www.researchgate.net*. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/237812372_STRATEGIC_INSTANTIATIONS_OF_GENDERING_GLOBAL_CITIES_AND_SURVIVAL_CIRCUITS

24 Tabassum, S. (2023). «Away From Home» – A Systematic Literature Review of the Factors and Challenges of Women Migration. *International Journal of Business and Economics*, 8/2, 176–189. <https://doi.org/10.58885/ijbe.v08i2.176.st>

25 Coe, C. (2023). The commodification of social reproduction: A view of global care chains from a migrant-sending country. *Geoforum*. *www.sciencedirect.com*. Retrieved from https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0016718523000763?utm_source

26 Hondagneu-Sotelo, P. (2000). Feminism and Migration. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 571(1), 107–120 <https://doi.org/10.1177/000271620057100108>

27 Parrenas, R. (2002). *The care crisis in the Philippines: children and transnational families in the new global economy*. In: Barbara Ehrenreich and Arlie Russell Hochschild (eds.), *Global Woman: Nannies, Maids, and Sex Workers in the New Economy*. New York: Metropolitan Books.

Авторлар туралы мәліметтер

Гульнар М. Байгожина — PhD, академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті, Қарағанды, Қазақстан, e-mail: baigozhinagulnar@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-7779-9509>

Бибигуль А. Досова (*хат-хабарға жауапты автор*) — тарих ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті, Қарағанды, Қазақстан, e-mail: dossovabibigul@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-8427-2027>

Ержан С. Сыздықбеков — PhD, аға оқытушы, Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды, Қазақстан, e-mail: syzdykbekov.yer@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-1686-7138>

Сая Т. Абеуова — экономика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды, Қазақстан, e-mail: sayaabeuova@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-3384-2998>

Сведения об авторах

Гульнар М. Байгожина — PhD, Карагандинский национальный исследовательский университет имени академика Е.А. Букетова, Караганда, Казахстан, e-mail: baigozhinagulnar@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-7779-9509>

Бибигуль А. Досова (*автор-корреспондент*) — кандидат исторических наук, ассоциированный профессор, Карагандинский национальный исследовательский университет имени академика Е.А. Букетова, Караганда, Казахстан, e-mail: dossovabibigul@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-8427-2027>

Ержан С. Сыздықбеков — PhD, старший преподаватель, Карагандинский университет Казпотребсоюза, Караганда, Казахстан, e-mail: syzdykbekov.yer@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-1686-7138>

Сая Т. Абеуова — кандидат экономических наук, ассоциированный профессор, Карагандинский университет Казпотребсоюза, Караганда, Казахстан, e-mail: sayaabeuova@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-3384-2998>

Authors Information

Gulnar M. Baigozhina — PhD, Buketov Karaganda National Research University, Karaganda, Kazakhstan, e-mail: baigozhinagulnar@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-7779-9509>

Bibigul A. Dossova (*corresponding author*) — Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Buketov Karaganda National Research University, Karaganda, Kazakhstan, e-mail: dossovabibigul@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-8427-2027>

Yerzhan S. Syzdykbekov — PhD, Senior Lecturer, Karaganda University of Kazpotrebsoyuz, Karaganda, Kazakhstan, e-mail: syzdykbekov.yer@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-1686-7138>

Saya T. Abeuova — Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Karaganda University of Kazpotrebsoyuz, Karaganda, Kazakhstan, e-mail: sayaabeuova@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-3384-2998>

Conflicts of Interest. The authors declare no conflict of interest / **Конфликт интересов.** Авторы заявляют об отсутствии конфликта интересов / **Мүдделер қақтығысы.** Авторлар мүдделер қақтығысының жоқ екенін мәлімдейді.